

Udržitelný cestovní ruch

Principy, certifikace a měření

Lucie Sára Závodná

2015

Univerzita Palackého v Olomouci

UDRŽITELNÝ CESTOVNÍ RUCH

PRINCIPY, CERTIFIKACE A MĚŘENÍ

Lucie Sára Závodná

Olomouc 2015

Oponenti:

Ing. Jan Chromý, Ph.D.

RNDr. Mgr. Stanislava Pachrová, Ph.D.

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře udělené roku 2015 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu, okruhu Excelence ve vzdělávání, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci: Podpora vědeckých výstupů na FF UP.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Lucie Sára Závodná, 2015

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2015

ISBN 978-80-244-4576-2 (print)

ISBN 978-80-244-4811-4 (e-book)

OBSAH

Udržitelnost a udržitelný rozvoj	7
Historie udržitelného chování	8
Agenda 21	12
Udržitelnost v Evropské unii	13
Česká republika a udržitelné chování	14
Neudržitelné chování	19
Udržitelný cestovní ruch.....	21
Vymezení pojmu udržitelný cestovní ruch.....	24
Greenwashing	28
EDEN – European Destination of Excellence	29
Principy udržitelného cestovního ruchu	31
Případová studie: Hostětín v Bílých Karpatech	34
Druhy a formy udržitelného cestovního ruchu	36
Zelený cestovní ruch.....	37
Přírodní cestovní ruch	38
Geoturismus	40
Venkovský cestovní ruch	42
Agroturismus.....	44
Ekoagroturismus	46
Domorodý cestovní ruch.....	50
Greenways.....	56
Certifikace udržitelného cestovního ruchu.....	57
Ekologicky šetrný výrobek a služba	58
Regionální značení v České republice	61
Evropská ekoznačka „The Flower“	62
Program Ecorooms/Ecosuites	63
The Blue Flag – Modrá vlajka	64
The Green Key – Zelený klíč.....	65
The Green Globe – Zelený globus	66

The Nordic Ecolabel – Severská ekoznačka	67
EcoTourism Ireland.....	67
Vlastní environmentální tvrzení podniku.....	69
Měření udržitelného cestovního ruchu	73
Indikátory v České republice	77
Sady indikátorů udržitelného cestovního ruchu.....	78
Ukazatele ekonomického pilíře udržitelného cestovního ruchu	80
Ukazatele sociálního pilíře udržitelného cestovního ruchu	82
Ukazatele environmentálního pilíře udržitelného cestovního ruchu	84
Modelování dopadů cestovního ruchu	85
Strategie řízení pro udržitelnost	89
Etický kodex cestovního ruchu.....	90
Vlastní kodex podniku cestovního ruchu.....	93
Závěrem	95
Seznam citované a použité literatury	97
Seznam tabulek	104
Seznam obrázků	105
Abstrakt	106
Medailonek autorky	109
Obrazová příloha	111

ÚVOD

Udržitelný rozvoj, stejně jako udržitelné chování, je trendem, který se dnes objevuje v mnoha podobách a požadavcích. Je zmiňován v souvislosti s projekty, stejně jako v managementu organizací nebo řízení státu. Není proto divu, že na něj narážíme také v cestovním ruchu.

Předložená vědecká monografie se věnuje právě spojení cestovního ruchu s udržitelností. V úvodních kapitolách jsou představeny stručné dějiny udržitelného rozvoje a najdete zde také základní definice, ze kterých je později vycházeno. V knize lze najít výsledky primárního výzkumu, v němž byli respondenti dotazováni na chápání pojmu „udržitelnost“. U kapitoly o certifikacích udržitelnosti jsou také uvedeny výsledky interview k využívání (eko)značek v ubytovacích zařízeních ČR.

Následují kapitoly věnující se principům, druhům a formám udržitelného cestovního ruchu, které jsou obohaceny případovými studii nejen z České republiky. Navazuje kapitola zabývající se certifikacemi, značkami a ekoznačkami, kterými je možné služby v cestovním ruchu značit.

V závěrečné kapitole lze najít možnosti pro měření udržitelného cestovního ruchu pomocí indikátorů, které již byly stanoveny na národních a nadnárodních úrovních, stejně jako možnosti pro tvorbu vlastních ukazatelů pro měření v podnicích cestovního ruchu.

V monografii se objevují některé výsledky výzkumu provedeného díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělený roku 2013 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR: Grant FF_2013_025 Výzkum ekonomiky udržitelného cestovního ruchu.

UDRŽITELNOST A UDRŽITELNÝ ROZVOJ

Slovo udržitelný, stejně jako termín udržitelnost, vychází ze slovesa udržet, což představuje schopnost naplnit určitý děj. Udržet znamená vynaložit úsilí za účelem kontroly nad rovnováhou systému. Udržovat znamená vědomě a aktivně usilovat o zachování systému v požadovaném rovnovážném stavu (Pawliczek, 2011).

Udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje lidské společnosti, který zachovává životní prostředí v souladu s ekonomickým a společenským pokrokem pro další generace.

V české vědecké literatuře se často setkáváme s pojmem „trvale udržitelný rozvoj“. Od tohoto termínu se však v poslední době ustupuje z toho důvodu, že není možné zaručit zachování zdrojů Země trvale. I anglický termín „sustainability“ nebo „sustainable development“ neříká nic o trvalosti. Přijatelným kompromisem by mohlo být spojení „dlouhodobě udržitelný“. Nejčastěji se udržitelnost spojuje se slovem „rozvoj“ (development), který však v sobě obsahuje kvantitativní i kvalitativní aspekt vývoje člověka a společnosti. Někteří vědci stále používají slovo růst, což však není zcela ideální, protože v prostorově ohraničeném ekosystému Země neustálý růst není možný (Nováček, 2011).

Podstata udržitelného rozvoje je natolik komplexní a rozsáhlá, že existují různé přístupy k definování tohoto termínu, i pokud jde o míru radikálnosti zachování přírodních zdrojů neboli přírodního kapitálu. Ve druhé polovině 90. let 20. století se stala nejasnost pojmu „udržitelný rozvoj“ zdrojem mnoha neshod.

Dvě krajní definice představují slabé a silné pojetí udržitelnosti. Zastánci slabé definice se přiklánějí k názoru, že pro udržitelný rozvoj je postačující zachovat neměnné množství kapitálu společnosti, zatímco zastánci silné definice považují za nutný předpoklad udržitelnosti schopnost zachovat konstantní množství přírodního kapitálu (Lapka et al., 2012).

Jednou z méně známých definic představil profesor W. E. Rees v roce 1989. Za udržitelný rozvoj pokládá rozvoj, který neeroduje ekologické,

sociální nebo politické systémy, na kterých je závislý. Na základě současného poznání se udržitelnost vztahuje k ekologickým procesům a ekosystémům, ale také k lidské společnosti. Rozumí se tím mít procesy změny krajiny pod určitou kontrolou a úzké sepjetí s mírou změn dopadajících na produktivitu, bezpečnost, ochranu, ekonomický růst a sociální přijatelnost.

Historie udržitelného chování

Znaky udržitelného chování bychom jistě našli již ve starověkém Římě a Řecku. Snad i u Egyptské civilizace by se dalo mluvit o nějaké formě udržitelného chování. Zájem o ochranu životního prostředí v moderním slova smyslu však byl probuzen v polovině 19. století. Teoretickou bázi přitom nalezneme v ekologii, tedy vědecké disciplíně, která byla objevena v šedesátých letech 19. století německým biologem Ernestem Haeckelem (Moldan, 2003).

Oproti ekologii má však ochrana životního prostředí kratší historii. Termín se začal používat teprve v šedesátých letech 20. století, kdy se začaly ozývat varování o prudkém zhoršování stavu životního prostředí a jeho limitujícím vlivu na socioekonomický rozvoj a růst lidské populace. V té době vznikla kniha s názvem „Silent Spring“, tedy Tiché jaro, amerického biologa Rachel Carsona (1962) (Moldan, 2003, Nátr, 2006).

První zmínky o ekonomické setrvalosti lze najít v dílech T. R. Malthuse s názvem *An Essay on the Principle of Population* (1798) a J. S. Millův práci *Principles of Political Economy* (1848) (Nátr, 2006). Malthus připomínal, že tlaky vyvíjené růstem lidské populace na konečné množství zdrojů jsou dlouhodobě neúnosné. Mill upozorňoval na to, že příroda a prostředí musí být chráněny před nespoutaným růstem, pokud chceme zachovat lidský blahobyt.

Dalším mezníkem ve vývoji názorů na udržitelný rozvoj byla velmi důležitá publikace, vydaná v roce 1972, s názvem *Meze růstu*. Za tuto knihu odpovídal tzv. Římský klub pod vedením Donelly Meadowsové, který upozorňoval na omezenost a vyčerpitelnost přírodních zdrojů. První zpráva Římského klubu, na jejímž vzniku se podílel Massachusettský technologický institut v USA, byla vůbec prvním využitím komplexního matematického modelu v praxi.

Vědci na základě 140 rovnic popisujících vývoj obyvatelstva, těžbu surovin, průmyslovou výrobu a životní prostředí dospěli k následujícím výsledkům:

1. Nezmění-li se vzorce lidského chování a vývoj civilizace bude i nadále pokračovat sebedestruktivním způsobem, bude v průběhu příštích sta let dosaženo mezi růstu, jehož důsledkem bude chudoba a náhlý pokles populace.
2. Tomuto scénáři lze předejít nastolením globální rovnováhy, v níž bude mít každý zaručen základní materiální potřeby a možnost uplatnit své individuální schopnosti.
3. Šance lidstva vyhnout se překmitu je tím větší, čím rychleji se začne prosazovat druhý bod namísto prvního.

Podle nich tedy ve stávajícím hospodářském růstu nelze dále pokračovat. Růst, který z jednoho pohledu zvýšil životní úroveň obyvatel zejména průmyslových zemí, spotřeboval na druhou stranu obrovské surovinové a energetické zdroje. Postupný růst, pro který téměř bezvýhradně platila přímá úměrnost mezi velikostí HDP, spotřebou energie a produkcí odpadů, byl označen za hlavního viníka zamoření a znečištění prostředí.

Jako jediné možné řešení přežití lidstva bylo navrhováno drastické omezení ekonomického a populačního růstu. Meadowsová tvrdila, že samotný růst zapříčiňuje neudržitelné chování a nelze jej tvořit donekonečna. Žádná nápravná opatření však nemohou tento růst opravit. Jedinou možností je, aby byl hospodářský růst zastaven. (Meadows, 1972)

Použitý model byl vůbec prvním pokusem o zachycení tak komplexního úkolu. Kniha si našla mnoho odpůrců. Ti tvrdili, že je příliš katastrofická a mnohé její předpovědi se nenaplnily. Analýzy z knihy byly vědeckou veřejností uznány za správné, ale teorie tzv. nulového růstu byla odmítnuta jako nerealistická. Její hlavní poselství však bylo, že při stávajícím hospodaření té doby se lidstvo přiblíží k mezím svého dalšího růstu. V té době to jistě platilo při politice typu „Musíš růst nebo zemřeš!“. Autoři také mimo jiné předpovídali, že někdy po roce 2010 začne mít lidstvo vážné ekologické problémy. Krize by se mohla projevit například vyšší frekvencí lokálních konfliktů, válek o přírodní zdroje, masovou emigrací z ohrožených oblastí apod. (Moldan, 2003).

O dvacet let později vydávají autoři revizi této knihy pod názvem *Překročení mezí* (*Beyond the Limits*). V této době již došlo v mnoha zemích k rozdvojení křivek zátěže životního prostředí (zejména spotřeby energie) a hospodářského růstu. Platilo tedy, že se dřívější vzájemná úměra začínala měnit. Byly zaznamenávány různé pozitivní signály, na základě nichž dochází autoři k závěru, že trvale udržitelná společnost je dosud technicky a ekonomicky možná. Bude však vyžadovat dostatek politické vůle a podporu široké veřejnosti (Moldan, 2003).

V roce 1983 byla založena Světová komise pro životní prostředí a rozvoj (WECD) – World Commission on Environment and Development). Komise pracovala tři roky pod vedením norské ministerské předsedkyně Gro Harlem Brundtlandové. V roce 1987 nabídla první definici udržitelného rozvoje, a to v podobě 300 stránkové publikace s názvem „Naše společná budoucnost“ (v originále *Our common future*). Zpráva představuje mimo jiné historický milník v mezinárodním environmentálním právu, protože nastavuje pohled na spojení ekonomického rozvoje a zachování přírody právě konceptem udržitelného rozvoje (Moldan, 2003).

Snad nejznámějším milníkem byla 3. celosvětová konference OSN o životním prostředí a rozvoji v Riu de Janeiru v roce 1992, jejímž mottem bylo „Pouze jedna Země“. Představitelé zúčastněných zemí na konferenci přijali několik významných dokumentů, které měly být vodítkem při naplňování principů udržitelného rozvoje v jednotlivých zemích, na všech úrovních veřejné správy a ve všech sektorech. Byly to tyto dokumenty:

- Deklarace z Rio de Janeira o životním prostředí a rozvoji: představuje nejobsáhlejší soubor principů trvalé udržitelnosti.
- Rámcová úmluva Spojených národů o změně klimatu.
- Úmluva o biologické rozmanitosti: Cartagenský protokol o biologické bezpečnosti vstoupil v platnost v září 2003.
- Prohlášení k principům globální dohody o využívání, ochraně a trvale udržitelném rozvoji všech typů lesů.
- Agenda 21: komplexní návod globálních akcí, které mohou poznamenat nebo ovlivnit přechod na udržitelný rozvoj.

Zelené otázky a aktivity jsou v módě od osmdesátých a devadesátých let minulého století nejenom v Evropě. Jedná se o zastřešující termín, který v sobě zahrnuje nesčetné množství myšlenek a námětů. Mezi zelené otázky lze zahrnout například starost o zdroje vody, energie, recyklaci, zájem o životní prostředí, vzhled krajiny, otázky zdravého životního stylu, ochranu zvířat, apod. Vznik zelené ekonomie (green economy) na počátku 21. století je spojen s globální ekonomickou finanční krizí a zvyšující se důležitostí fenoménu globálních klimatických změn.

Dalším mezníkem v historii udržitelnosti bylo září 2002, kdy se na Summitu OSN v Johannesburgu setkala více než 100 zástupců států a ratifikovalo dohodu, která vyjadřovala zájem o zachování přírodních zdrojů a planetární biodiverzity.

Udržitelné jednání je důležité pro budoucnost společnosti a planety, protože zachovává zdroje v původním nebo lepším stavu. To dokládá také skutečnost, že strategii udržitelnosti se dnes věnují všechny velké společnosti. Čím dál vyšší nároky na zdroje a zároveň silné zaměření na snižování dopadu podnikání na životní prostředí nutí progresivní světové podniky hledat rovnováhu mezi růstem a udržitelností.

Dále se v souvislosti s udržitelností zmiňuje Kjótský protokol k Rámcové úmluvě OSN o klimatických změnách, který byl přijat v roce 1997 a byl ratifikován 163 státy světa v roce 2006. Průmyslové země se v něm zavázaly snížit emise skleníkových plynů o 5,2 %. Zároveň s tímto bylo dovoleno zahájit mezinárodní obchod s redukcemi emisí skleníkových plynů. Jestliže tedy nějaký stát dosáhne vyšších úspor, než se zavázal v Protokolu, může vyšší úroveň redukcí prodat jinému státu, který naopak těchto redukcí nedosáhl.

Agenda 21

Jedním z nejvýznamnějších celosvětových dokumentů v oblasti životního prostředí je Agenda 21, kde je naplánován program péče o životní prostředí pro 21. století. V tomto dokumentu jsou principy udržitelného rozvoje komplexně zformulovány. Vyspělé státy se pomocí Agendy 21 zavázaly ke spolupráci v oblasti ochrany životního prostředí a uznaly svoji rozhodující roli při řešení těchto otázek. Zdůrazněna je zde nutnost globálního přístupu k řešení a přijetí zásadních strategických rozhodnutí pro jednotlivé světadíly i státy. Transformace k trvale udržitelnému rozvoji je proces globálního rozsahu a je po všech stránkách nesmírně náročná.

Agenda 21 zdůrazňuje význam informací pro udržitelný rozvoj. Této otázce je věnována kapitola 40 zmiňovaného dokumentu. Zaměřuje se především na informace kvantitativního charakteru, které by měly přinést spolehlivé měřítko, zda se postupuje v předpokládaném směru a zda postup odpovídá koncepcím trvalé udržitelnosti. Zdůrazněna je také potřeba kvalitních indikátorů (více o indikátorech v 8. kapitole této monografie). V paragrafu 40.4 Agendy 21 se píše: *“Všeobecně používané indikátory, jako je například hrubý národní produkt nebo údaje o jednotlivých přírodních zdrojích či míře znečištění, neindikují dostatečně jasně, do jaké míry je nastoupena cesta směrem k trvalé udržitelnosti. Nepoužívá se metod, které by hodnotily interakce mezi rozvojem v jednotlivých sektorech, jako je životní prostředí, růst populace, sociální a ekonomické otázky. Tyto metody zatím nejsou k dispozici. Je třeba vytvořit indikátory trvalé udržitelného rozvoje tak, aby se postupně vytvořila pevná základna pro rozhodovací procesy na všech úrovních a aby se tak přispělo k dosažení trvalé udržitelnosti integrovaných systémů životního prostředí a rozvoje.”*

Z požadavků Agendy 21 vychází také dokument s názvem Místní Agenda 21. Místní Agenda 21 je nástroj pro uplatnění principů udržitelného rozvoje na místní a regionální úrovni. Je to proces, který prostřednictvím zkvalitňování správy věcí veřejných, strategického plánování (řízení), zapojování veřejnosti a využívání všech dosažených poznatků o udržitelném rozvoji v jednotlivých oblastech zvyšuje kvalitu života ve všech jeho aspektech a směřuje k zodpovědnosti občanů za jejich životy i životy ostatních bytostí v prostoru a čase.